

Obraz a slovo, alegorie a symbol

Emblematika a ikonologie

38 J. M. Lerch, 1670: Babenberkové jako sloupy „Rakouského domu“ (Státnosti).

Emblematika a ikonologie

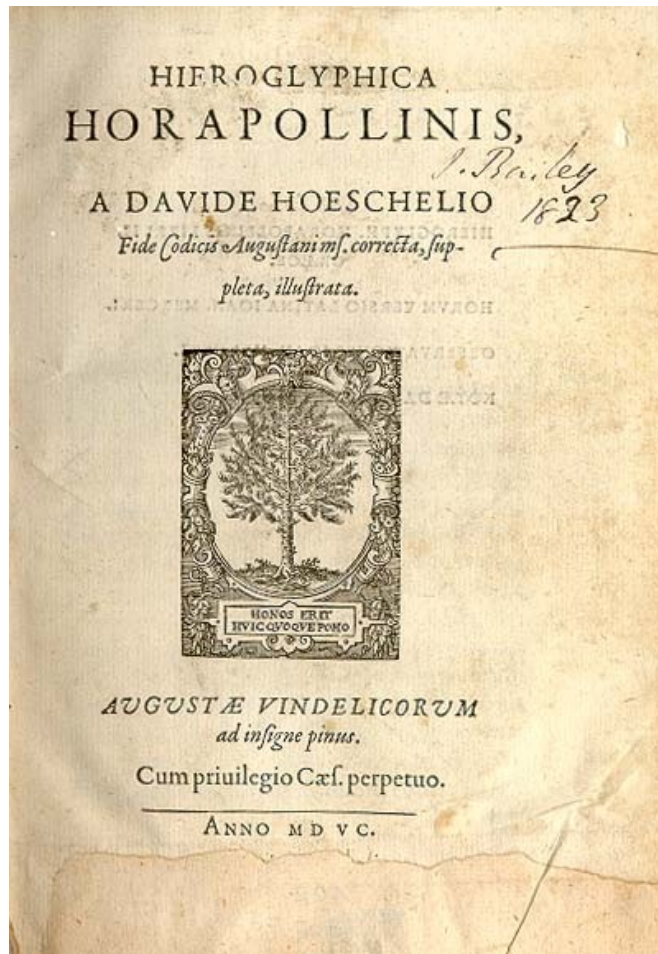
V umění 16.-19. století byl kladen důraz na symbolickou funkci výtvarného díla: obraz reprezentuje objekt viditelného světa a současně symbolizuje nějakou ideu. Byla oceňována invence (inventio) při nalezení vhodné alegorie nebo symbolu.

Základem emblematiky se stalo studium hieroglyfů:

Horapollo, *Hieroglyphica*, 1517, překlad řeckého textu s komentářem pořídil Filippo Fasanini

Hieroglyfy byly na podkladě starověkých textů chápány jako obrazy posvátných a božských věcí.

Horapollo, *Hieroglyphica*

Základní pojmy emblematiky

- **Emblém:** znamení, v němž je zobrazení spojeno s nápisem v znakový celek.

Části emblému:

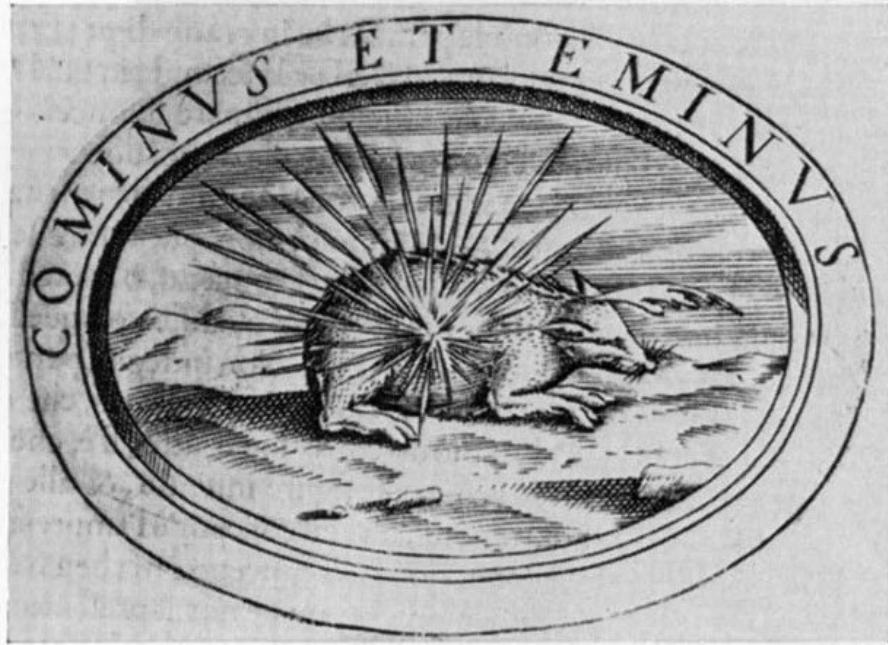
- 1) **lemma** či **motto**, tj. krátké heslo, případně **devíza** – nejčastěji latinské heslo či přísloví, které má nanejvýš pět slov
- 2) **alegorický obraz**
- 3) **epigram:** vysvětlující nebo rozluštění emblému usnadňující text

Základní pojmy emblematiky

/dokončení/

- **Impresa:** 1) italské označení pro lemmu, motto nebo devízu, 2) spojení jednoduchého obrazu s osobním heslem, 3) osobní heslo, motto, napsané na dekorativní stuze
- **Devíza:** též emblematický obraz užívaný zejména v heraldice
- **Symbol:** znázornění ideje, zejména personifikací
- **Atribut:** přidaný předmět sloužící k identifikaci námětu
- **Decorum:** vytvoření každého uměleckého díla a jeho umístění musí být v souladu s jeho funkcí

Bargagli, Imprese, 1589

159. *Cominus et minus*. From Bargagli, *Imprese*, 1589, p. 44

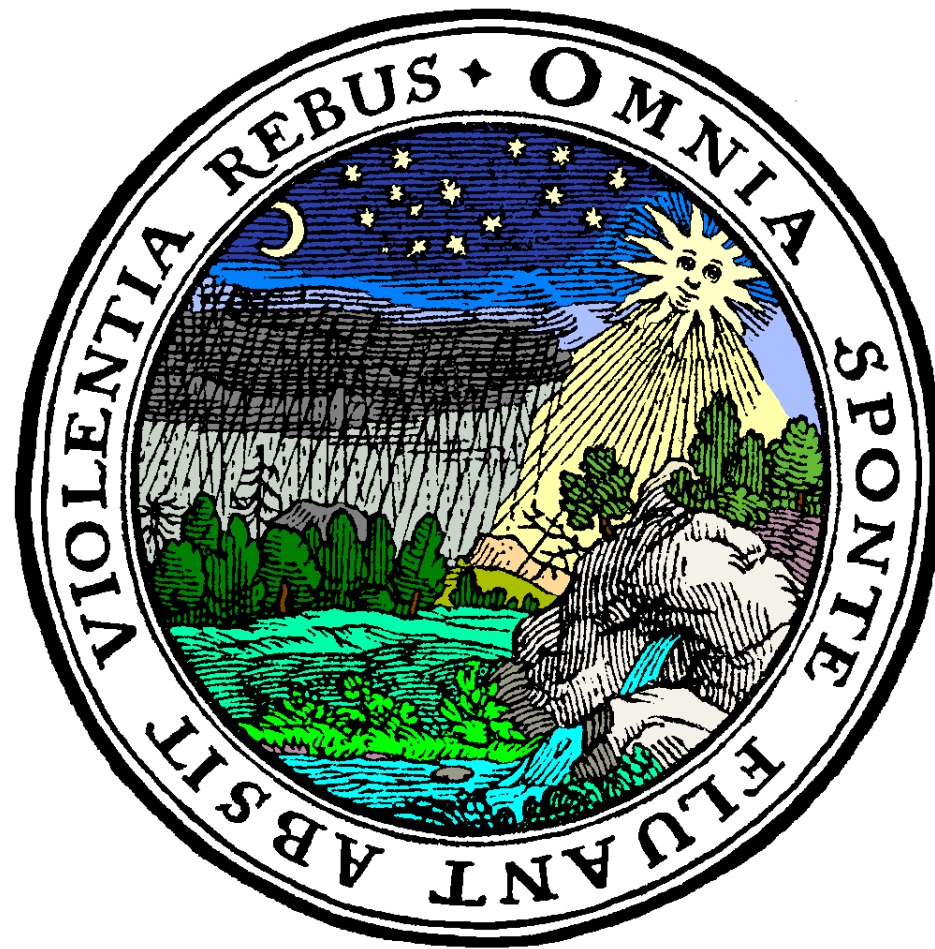
160. *Per te surgo*. From Bargagli, *Imprese*, 1589, p. 266

Camilli, Imprese Illustri, 1586

161. *Ut quiescat.* From Camilli, *Imprese Illustri*, 1586, p. 16

Emblém (devíza) J. A. Komenského

Ikonologické příručky

- Andrea Alciato, *Emblematum liber*, 1531
- Cesare Ripa, *Iconologia*, 1593
podle titulu z r. 1645 obsahovala „obrazy ctností, neřestí, lidských vášní a umění“
- Christophoro Giarda, *Bibliotheca Alexandrinae Icones Symbolicae*, 1626
autor popisuje zobrazení svobodných umění v knihovně barnabitského semináře S. Alessandro v Miláně a chválí využití symboliky v umění

Cesare Ripa, *Ikonomie*

Rozum (s. 431-432)

Dívka v pancíři, se zlatou korunou na hlavě a s obnaženými pažemi. V pravé ruce drží meč a v levé uzdu, již zadržuje lva. Je opásána bílou stuhou, na níž jsou nakresleny aritmetické znaky.

Tuto ctnost nazývají teologové silou ducha, protože je královnou, která člověku poskytuje skutečné a správné zákony. Maluje se mladá a ve zbroji, protože ji chrání a udržuje síla moudrosti; i ve starověku se často používá pancíř pro zobrazení Pallas Athény i v dalších námětech. Zlatá koruna, již nese na hlavě, ukazuje, že rozum sám o sobě dostačuje, aby objevil znamenité lidi a dodal jim jasou, pověsti, ceny i slávy. Nahými pažemi se rozumí skutky, které, pokud vycházejí ze skutečného rozumu, jsou bez poskvrny a jakéhokoli podezření, jež by je zakrývalo a vrhalo na ně stín. Meč představuje přísnost, již musí rozum uplatňovat, aby udržel čisté pole ctností před neřestmi, jež se chtějí statků ducha zmocnit. Uzda ve lví tlamě nám ukazuje, jak i tvor sám o sobě divoký a nezkrotný je rozumem ujařmen a podléhá mu. Aritmetická čísla jsou tu proto, že s jejich použitím se dějí v daném oboru rozumové úvahy, jež dokazují pravdivé věci.

Cesare Ripa, *Ikonomie*

Umění (s. 235-236)

Zeleně oděná žena držící v pravé ruce štětec a dláto a levou rukou objímající kůl zaražený do země, po němž se pne dosud mladá a křehká rostlina.

Štětec a dláto znamenají nápodobu přírody, již vidíme vyjádřenu zejména v malířství a sochařství. Představuje ji štětec a dláto, protože některá jiná umění nejsou nápodobou, nýbrž napravují vady, zvláště v zemědělství; proto je tu ještě kůl vetknutý do země, jenž svou přímostí způsobuje, že silou umění roste i pokroucený a křehký stromek.

Cesare Ripa, *Ikonomie*

Přátelství (s. 176-177)

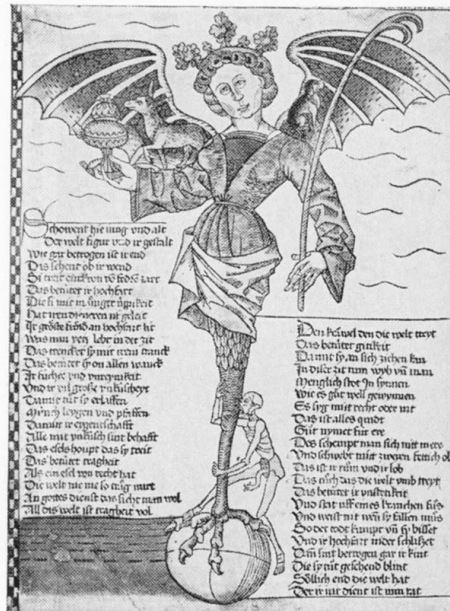
Žena bíle, avšak stroze oděná odhaluje levé rameno a nahou hrud', pravou rukou ukazuje srdce, z něhož vychází tento nápis ve zlatém písmu: LONGE ET PROPE [Daleko i blízko]. Na lemu šatů je napsáno MORS ET VITA [Smrt a život]. Je bosa a levou paží objímá uschlý jilm, kolem něhož se pne zelená vinná réva. Podle Aristotela je přátelství oboustranná, projevená a vzájemná náklonnost vedená ctností i rozumem mezi lidmi, kteří se shodují ve svém působení a v tělesném ustrojení. Strohý bílý šat je ryzí čistota duše, v níž lze spatřovat lásku prostou jakéhokoli předstírání a umělé strojenosti.

Odhaluje levé rameno a nahou hrud', ukazujíc srdce s mottem *Longe et prope*, protože dobrý přítel – ať je nablízku, nebo daleko – se od milované osoby srdcem nikdy neodloučí. Třebaže se časy a štěstěna mění, on je stále týž, připravený žít i zemřít v zájmu přátelství, a to je význam motto, jež má na lemu roucha.

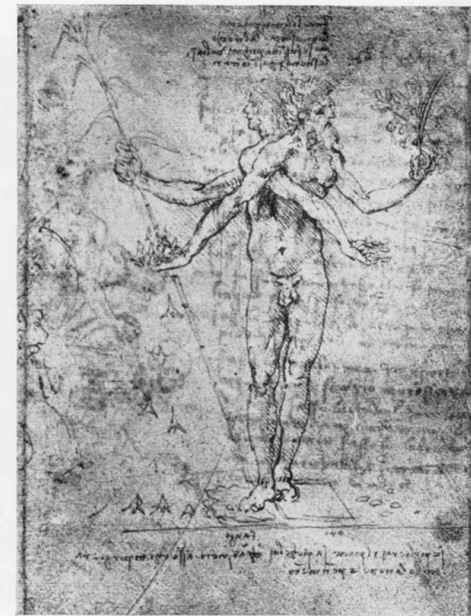
(...)

Konečně objímá uschlý jilm s pnoucí se zelenou révou, aby bylo zřejmé, že přátelství uzavřené v blahobytu musí trvat stále a více než kdy jindy jím má zůstat i při největším nedostatku.

Ilustrace z *Icones symbolicae* E. H. Gombricha: dokládají souvislost Ripovy ikonologie se středověkým didakticismem

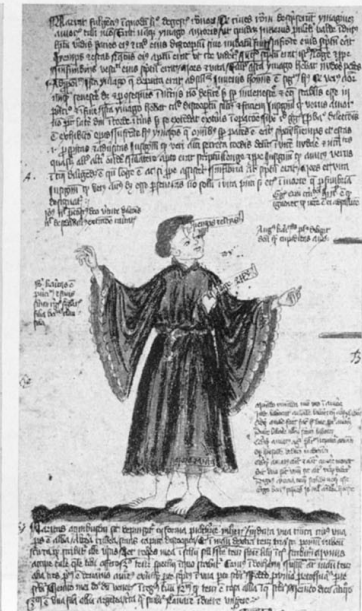
148. *Sin.* German 15th-century woodcut. London, British Museum

149. LEONARDO DA VINCI: *Allegory of Pleasure and Pain.* Drawing. Oxford, Christ Church Library

150. *Amicitia.* From C. Ripa, *Iconologia*, 1603, p. 16

151. *Amicitia.* Early 15th-century MS. Rome, Biblioteca Casanatense

Giarda, *Bibliotheca*...

Svatá teologie

Rétorika

Historie

Matematika

133-134. *Sacra Theologia; Rhetorica*. Engravings from C. Giarda, *Icones Symbolicae*, Milan, 1626

135-136. *Historia; Mathematica*. Engravings from C. Giarda, *Icones Symbolicae*, Milan, 1626

Výklad: E. H. Gomrich, *Icones symbolicae*, in: *Symbolic Images*, 1972

- **Ripa a aristotelská tradice:** jeho *Iconologia* vyrůstá ze středověkého didakticismu; z Aristotelovy *Logiky* odvozuje techniku definice, z *Rétoriky* teorii metafor
- **Giarda a neoplatónství:** symboly mají charakter neoplatónské ideje, autor navazuje na křesťanskou interpretaci n. (Pseudodionysius Aeropagita)

Emblematická architektura

Osobní emblém císaře Karla VI. (kresba 1714)

Kostel sv. Karla Boromejského ve Vídni

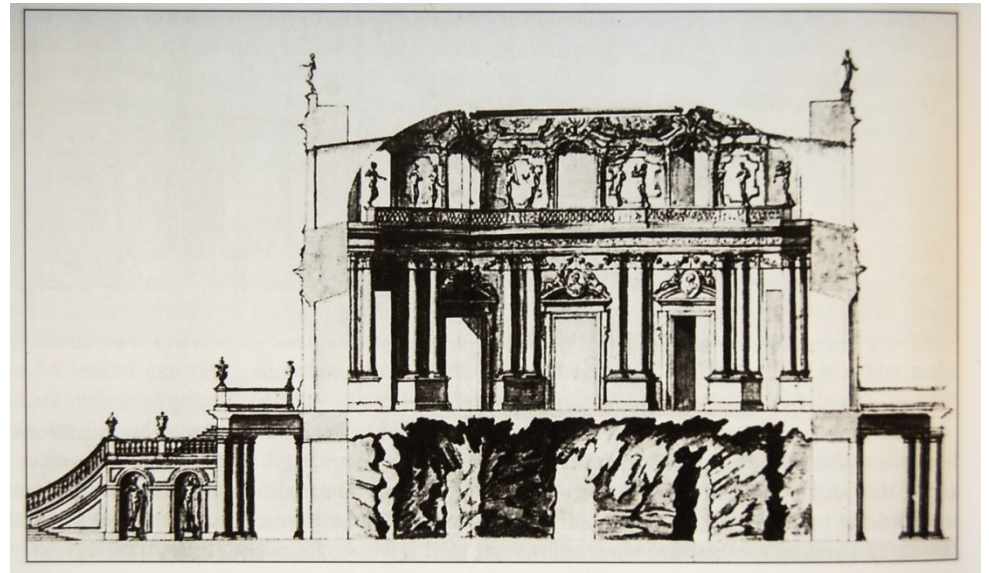

Emblematická architektura

Zámek Vranov nad Dyjí, sál předků a kaple

Zámek Vranov nad Dyjí, sál předků

Zámek Vranov nad
Dyjí
emblematický motiv:
*předkové jako sloupy
rodového domu*

40 K. Škréta, 1661: Sál předků rodu
Lobkoviců, návrh listu univerzitní teze.

Emblematický motiv *chrám ctnosti a cti na skále*

Použitá literatura

- E. H. Gombrich, *Symbolic Images. Studies in the Art of the Renaissance*, sv. II. London 1972.
- Lubomír Konečný, *Mezi textem a obrazem. Miscellanea z historie emblematiky*. Praha 2002.
- *Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí*, ed. Bohumil Samek. Brno 2003.
- Jiří Kroupa, *Školy dějin umění. Metodologie dějin umění*, díl 1. 2. vyd. Brno 2007.
- Cesare Ripa, *Ikonomie*. Ed. Piero Buscaroli. Praha 2019.
- *Iconologia di Cesare Ripa ...: divisa in tre libri ne i quali si esprimono varie imagini di virtù, vitii, affetti, passioni humane, arti...* Venezia 1645.

<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ripa1645/0072>